

«ԳԱՂՏՆԻ ՊԱՏՄԱԽՔՅՈՒՆ»

Գ Լ Ո Ւ Խ 2

«...Երբ Բելիսարիոսն արդեն գրավել էր Սիսավրանոն ամրոցը, մեկից իմանում է, որ [իր կին Անտոնինան] ճամփա է դուրս եկել: [Բելիսարիոսը] ամեն ինչ մի կողմ թողած, զորքը ետ բերեց: Ես նախապես պատմել էի՝ որ ճամբարում զանազան դեպքեր էին պատահել, որոնք նրան ստիպում էին ետ վերադառնալ, սակայն վերոհիշյալ հանգամանքն ամենից առաջնահերթն էր նրա վերադարձի համար: Բայց ինչպես ես այս գրքի սկզբում ասացի², ինձ համար այն ժամանակ բոլոր պատճառների մասին խոսելը վտանգավոր էր: Բելիսարիոսն այսպիսով հանցավոր է բոլոր հոռմայեցիների առջև, որովհետև նա իր անձնական գործերը պետության ամենակարևոր գործերից բարձր դասեց: Համակված լինելով կնոջ հանդեպ ունեցած իր կրքով, նա ամենևին չէր ուղղում հոռմեական երկրից հեռու գտնվել, որպեսզի հենց որ իմանա իր կնոջ Բյուղանդիոնից հեռանալու մասին, անմիջապես վերադառնա, բռնի նրան և պատժի: Այդ էր պատճառը, որ նա հրամայեց Արեթասին և նրա զորքին անցնել Տիգրիս դետը, որոնք ոչ մի խոսքի արժանի բան չկատարած տուն վերադարձան, իսկ [Բելիսարիոսը] այդ ժամանակ հալիվ մեկ օրվա հեռավորության վրա էր գտնվում հոռմեական սահմաններից. Սիսավրանոն ամրոցը գտնվում է Նիսիբիս քաղաքից թեթև զինված մարդու համար մեկ օրից ոչ ավել հեռավորության վրա, այսքան է նրանց միջև ընկած տարածությունը: Ես համոզված եմ, որ եթե [Բելիսարիոսը] ամբողջ զորքով անցներ Տիգրիս գետը, ապա կկարողանար ավարի առնել Ասորեստանի բոլոր շրջանները և առանց դիմադրության հանդիպելու կհասներ Կտեսիֆոն քաղաքը, ազատելով այստեղ գտնվող անտիրքացի և մնացած բոլոր հոռմայեցի ռազմագերիներին, կվերադառնար իր հայրենի սահմանները: Նա իր այդ արարքով նաև պատճառ դարձավ, որ Խոսրովը աներկյուղ վերադառնա Կոլխիսից: Ես այստեղ կպատմեմ, թե ինչպես դա տեղի ունեցավ:

Երբ Կավադի որդի Խոսրովը ներխուժեց Կոլխիս երկիրը, գրավեց Պետրան և կաթարեց այն, ինչ նախապես ես պատմեցի³, ահա

այդ ժամանակ մարական զորքը դժվարանցանելի ճանապարհների և մարտերի պատճառով բաղում զոհեր տվեց. Լաղիկան, ինչպես ես ասել եմ, լեռնային է և դժվարանցանելի: Այդ բոլորից բացի մարերի վրա խուժեց նաև ժանտախտը, որի պատճառով զորքի մեծ մասը ոչնչացավ, մի մասն էլ պարենի պակասությունից կոտորվեց: Այդ միջոցին պարսից երկրից եկած մարդիկ հայտնեցին, թե Նիսիբիս քաղաքի տակ Բելիսարիոսը մարտում պարտության մատնելով Նաբեդեսին, առաջ է շարժվում, թե պաշարելով Սիսավրանոն ամրոցը գրավել է այն և դերի վերջրել Բլեսխամեսին և ութ հարյուր պարսից հեծյալների, թե հռոմեական մի այլ զորաբանակ, սարակինոսների ցեղապետ Արեթասի գլխավորությամբ ուղարկված է, որպեսզի անցնելով Տիգրիս գետը, ավարի առնի այդ բոլոր շրջանները, որոնք գեռ չէին թալանվել: Այդ միջոցին հոսրովը հոներից բաղկացած զորք էր ուղարկել հռոմայեցիներին ենթակա Հայաստան, որպեսզի այգտեղի հռոմայեցիները, զբաղվելով դրանցով, չկարողանան օգնության հասնել Լաղիկայում: Ուրիշները [հոսրովին] պատմեցին, թե այս բարբարոսները հանդիպեցին ու կովի բռնվեցին Վալերիանոսի և հռոմայեցիների հետ, թե նրանք ճակատամարտում գլխովին պարտություն կրեցին, և թե նրանց մեծ մասը ոչնչացավ: Երբ այդ իմացան պարսիկները, որոնք իրենց հերթին վատ վիճակում էին Լաղիկայում, ապա վախենալով, որ նահանջի ճանապարհին, ժայռոտ և անտառախիտ վայրերում կհանդիպեն թշնամու զորքին և բոլորը խայտառակամա՜հ կլինեն, նաև երկյուղ զգալով իրենց երեխաների, կանանց և հայրենիքի համար, նրանց երևելիները սկսեցին պախարակել հոսրովին, թե նա դրժել է իր երդումները և բոլոր մարդկանց համար ընդհանուր օրենքները, հաշտության գոյության ժամանակ անտեղի ներխուժել հռոմայեցիների երկիրը, թե անարդարություն է գործել մի հին և ամենապատվական պետության հանդեպ, որին պատերազմում պարտության մատնելի վիճակի չէ: Նրանք մտադիր էին ապստամբություն բարձրացնել: Խոսրովը վախենալով դրանից, չարիքի առաջն առավ հետևյալ կերպ. նրանց կարդաց այն նամակը, որ մի քիչ առաջ Զաբերգանեսին էր դրել [Թեոդորա] կայսրուհին: Նամակում հետևյալն էր գրված. «Թե դու, ով Զաբերգանես, ինչքան »բարեկամաբար ես տրամադրված մեր պետության հանդեպ, ես »համոզվել եմ այն ժամանակ, երբ դու փոքր առաջ դեսպանու- »թյամբ ժամանել էիր մեղ մոտ: Արդ, դու արդարացրած կլինես քո »հանդեպ ունեցած իմ հույսերը, եթե համոզես Խոսրով արքային՝

»խաղաղասիրական զգացմունքներ տածել դեպի մեր պետությունը:
 »Եթե դու այդ կատարես, ապա խոստանում եմ, որ անշափ մեծ բա-
 »րերարություն կցուցաբերի քո հանգեպ իմ ամուսինը, որը առանց
 »իմ համաձայնության ոչինչ չի անում»: Խոսքովն այդ կարգալուց
 հետո ամոթանք տվեց պարսից երևելիներին, որոնք պետություն են
 համարում կնոջ կառավարածը և այդ ձևով կարողացավ նրանց
 սթափեցնել: Բայց հակառակ դրան, նա այնտեղից մեծ երկյուղով
 հեռացավ, ենթադրելով, որ ճանապարհին կհանդիպի Բելիսարիոսի
 զինվորներին: Սակայն նրա դեմ ոչ մի թշնամի դուրս չեկավ և նա
 ուրախությամբ վերադարձավ իր երկիրը»:

Գ Լ Ո Ւ Խ 3

«...[Բելիսարիոսը] անմիջապես ուղարկվեց մարերի և Խոս-
 րովի դեմ, որոնք երրորդ անգամ էին ներխուժում հռոմայեցիների
 երկիրը, բայց խայտառակվեց միայն, թեև նա մեծ բան էր համա-
 րում այն, որ պատերազմը այդտեղից հեռացրեց: Բայց երբ Խոս-
 րովն անցնելով Եփրատ գետը առանց որևէ դիմադրության գրավեց
 մարդաշատ Կալլինիկոն⁴ քաղաքը և բյուրավոր հռոմայեցիների գե-
 րի վերցրեց, Բելիսարիոսը շտապեց վռնդել թշնամիներին, այլ
 մնաց տեղում, այն տպավորությունը թողնելով, որ կամ դավաճան
 է, կամ՝ վախկոտ»:

Գ Լ Ո Ւ Խ 11

«...[Հուստինիանոսը] խաղաղությունն ապահովելու համար
 Խոսրովին բաղում կենտինար ոսկի տալուց հետո, կամայականո-
 րեն, առանց որևէ պատճառի ինքը պատճառ դարձավ հաշտության
 վերացման: Նա ջանք էր թափում և աշխատում Ալամունդարոսին
 և պարսիկներին դաշնակից հոներին իր կողմը գրավել, որի մա-
 սին իր տեղում ես, թվում է, պարզ ու հստակ ասել եմ...»⁵:

Գ Լ Ո Ւ Խ 12

[Հուստինիանոսի և Թեոդորայի ապօրինի կերպով դրամ շոր-
 թելու մասին. թե ինչպես նրանք հափշտակեցին Բասիլեյոսի որդի
 Հովհաննեսի ունեցվածքը]:

«...Բասիլեյոսի որդի Հովհաննեսը, որ Եդեսիայի ամենաերևե-
 լի բնակիչն էր, Բելիսարիոսի կողմից բռնի, իբր պատանդ, հանձ-
 նրվում է՝ պարսիկների ձեռքը, որի մասին ես նախորդ շարադրան-
 քում գրել եմ⁶: Այս Հովհաննեսին Խոսրովը չէր աղատում, մեղա-
 դրելով հռոմայեցիներին բոլոր պայմանները խախտելու մեջ, պայ-

մաններ, որոնք չխախտելու համար էր Բելիսարիոսի կողմից ստացել [Հովհաննեսին] և պնդում էր, որ նրան կվերադարձնի միայն որպես ռազմագերու։ [Հովհաննեսի] տատը (նա դեռ ողջ էր), ուղղում էր ոչ պակաս քան երկու հազար լիտր ոսկի փրկագին տալով աղատել իր թոռան, բայց երբ այդ վրկագինը Դարա հասավ և այդ մասին իմացավ կայսրը, թույլ չտվեց, որ գործարքը տեղի ունենա, պատճառաբանելով, որ չպետք է հռոմայեցիների ոսկին բարբարոսներին տրվի։ Շատ շանցած Հովհաննեսը հիվանդացավ ու մահացավ, իսկ [Դարայի] քաղաքապետը մի նամակ սարքեց, որն իբր մի փոքր առաջ իրեն՝ որպես բարեկամի, դրել էր Հովհաննեսը, թե ուղղում է, որ այդ հարստությունը կայսրն ստանա...»։

Գ Լ ՈՒ Ն 18

«...Այս նույն ժամանակները սարակինոսները, հռոմեական Արևելքի վրա՝ Նգիպտոսից սկսած մինչև Պարսկաստանի սահմանները, անգագար արշավանքներ կատարելով ու շարունակ կոտորածներ սարքելով, այդտեղի շրջանները ամբողջությամբ մարդաթափ արեցին, նույնիսկ հնարավոր չէր ստուգել և իմանալ կոտորված մարդկանց քանակը։ Իսկ խոսրովը և պարսիկները շորս անգամ ներխուժեցին հռոմայեցիների երկիրը, ավերեցին քաղաքները։ Քաղաքներում և յուրաքանչյուր վայրում դերի վերցրած մարդկանց մի մասին նրանք սպանեցին, մյուս մասին էլ իրենց հետ տարան։ Ուր նրանք ոտք էին դնում, այդ երկիրն ամալանում էր բնակիչներից։ Նրանք այդտեղից ներխուժեցին Կոլխիս երկիրը և մինչև օրս չեն դադարեցնում կոլխերի, լադերի և հռոմայեցիների կոտորածները։

Բայց միաժամանակ հռոմայեցիների երկրից պարսիկները, սարակինոսները, հոները, սկլավենները կամ էլ ուրիշ հայտնի բարբարոսներ չեն կարողացել անվնաս հեռանալ, որովհետև արշավանքների, իսկ առավել ևս պաշարումների և ընդհարումների ժամանակ հաճախ սլարտություն էին կրում և ոչ պակաս չափով, [քան հռոմայեցիները] կոտորվում։ Ոչ միայն հռոմայեցիները, այլև գրեթե բոլոր բարբարոսները ճաշակեցին Հուստինիանոսի արյունոշտությունը։ Խոսրովն էլ, ճիշտ է, չարագործ մարդ էր, ինչպես տեղում ասել եմ, բայց սլատերազմների առիթները ինքը [Հուստինիանոսն] էր տալիս։ Նա չէր ուղղում իր ծրագրերի իրականացման համար հարմար առիթ որոնել, այլ ամեն ինչ անում էր անպատեհ ժամանակին։ Խաղաղության և հաշտության ժամանակ նա անվերջ պռիթներ էր ստեղծում հարևանների հետ պատերազմե-

լու համար: Առանց որևէ պատճառի պատերազմի բռնվելով, նա իր դրամասիրության պատճառով անհրաժեշտ միջոցառումների չէր դիմում, հրատապ դործը մի կողմ թողած, վերացական գործերով էր տարվում, ուսումնասիրում աստուծո բնության հարցերը: Լինելով արյունոտ լույս և արյունարբու, պատերազմին էլ վերջ չէր տալիս, բայց ոչ էլ կարողանում էր հաղթել թշնամիներին, որովհետև իր գծծության պատճառով չէր դիմում անհրաժեշտ միջոցների: Ահա ամբողջ երկիրը նրա թագավորության ժամանակ ողողված էր մարդկային արյունով, և՛ հոռմայեցիների, և՛ բարբարոսների:

Գ Լ Ո Ւ Խ 23

«...Մարերն ու սարակինոսները ավարի առան Ասիայի մեծ մասը, իսկ հոները, սկլավենները և անտերը՝ ամբողջ Եվրոպան: Նրանք քաղաքների մեծ մասը հիմնահատակ ավերեցին, մյուս մասի վրա էլ շատ մեծ ռազմատուգանք դրեցին, բնակիչներին ստրկացրին, գրավելով նրանց ունեցվածքը: Նրանց անվերջ արշավանքների պատճառով յուրաքանչյուր երկիր ամայացավ իր բնակիչներից և ահա նույնիսկ այդպիսի պայմաններում [Հուստինիանոսը] չվերացրեց հարկերը, բացի այն քաղաքներից, որոնք թշնամու ձեռքն էին ընկել, այն էլ միայն մեկ տարով: Եթե նա, ինչպես Անաստասիոս կայսրն արեց, յոթ տարով վերացներ [թըշնամու] ձեռքն անցած քաղաքների հարկերը, նույնիսկ այդ քիչ կլինեին, որովհետև եթե Կավադը հեռացավ քաղաքներից շատ քիչ ավար վերցնելով, ապա Խոսրովը ամեն ինչ կրակի տվեց ու հիմնահատակ ավերեց. նա շատ ավելի մեծ դժբախտություն պատճառեց տառապյալներին...»:

Գ Լ Ո Ւ Խ 24

«...Քանի որ խոսք բացեցի ստրատիոտների՝ մասին, կավելացնեմ նաև հետևյալը: Անցյալում հռոմեական կայսրերը պետության բոլոր հեռավոր շրջաններում, հռոմեական պետության սահմանների պաշտպանության համար մեծաքանակ զորքեր էին պահում, որոնց անվանում էին լիմիտանայոս⁸: Սրանք հատկապես արևելյան սահմաններում դիմադրում էին պարսիկների և սարակինոսների հարձակումներին: Հենց սկզբից Հուստինիանոս կայսրը վատ էր վերաբերվում սրանց հետ, ի միջի այլոց նայում նրանց վրա, և նույնիսկ չորս-հինգ տարվա ռոճիկը ուշացրել էր, և երբ հոռմայեցիների ու պարսիկների միջև խաղաղություն կնքվեց, այս խեղճերը ստիպված եղան, կարծես խաղաղության բարիքներից օգտ-

տրվելու համար, պետությանը նվիրել այդքան երկար ժամանակվա իրենց [չստացած] ոռճիկը: Հետագայում առանց որևէ պատճառի նրանցից խլվեց և ստրատիոտես անունը: Դրանից հետո ահա հոռմեական պետության սահմանները զուրկ մնացին պաշտպաններից, իսկ ստրատիոտեները մյուս օրն իսկ սկսեցին բարեպաշտ մարդկանցից ոգորմություն խնդրել:

Սկզբում պալատի պահպանության համար առանձնացվել էին երեք հազար հինգ հարյուրից ոչ պակաս ստրատիոտեներ, որոնց սխուլարիոս էին անվանում: Ի սկզբանե անտի պետությունը սրանց վճարում էր շատ ավելի բարձր ոռճիկ, քան մնացած բոլոր [ստրատիոտեներին]: Անցյալում կայսրերը սրանց ընտրության ժամանակ նկատի ունեին մարդկանց արժանիքները և հայերին էին տալիս նախապատվությունը: Բայց սկսած Զենոն կայսրից, [ստրատիոտե] անունը սկսվեց տրվել վախկոտ և պատերազմի մասին բոլորովին գաղափար չունեցող մարդկանց: Ժամանակի ընթացքում նույնիսկ ստրուկները գրամով դնում էին ստրատիոտի կոչումը: Երբ թագավորությունը Հուստինոսն ստացավ, Հուստինիանոսը շատերին արժանացրեց այդ պատվին, նրանցից շատ դրամ շորթելով...»:

Գ Լ Ո Ւ Խ 30

«...Հետախույզների մասին կասեմ հետևյալը: Պետությունը դեռ վաղուց բազմաթիվ մարդկանց էր սլահում, որոնք գնալով թշնամիների մոտ, լինելով պարսից արքունիքում, կամ առևտրի, կամ էլ այլ պատրվակով, ճշգրիտ կերպով ամեն ինչ հետախուզում էին, վերադառնում հոռմայեցիների երկիրը և թշնամիների բոլոր գաղտնիքները հաղորդում իշխանություններին: Վերջիններս նախօրոք տեղյակ լինելով, ապահով էին և ոչ մի անակնկալի չէին հանդիպում: Այս սովորությունը դեռ վաղուց գոյություն ուներ նաև մարերի մոտ: Խոսքով, ինչպես պատմում են, ավելի բարձր ոռճիկ տալով հետախույզներին, մեծ օգուտներ քաղեց նրանցից: Նա իմանում էր այն ամենը, ինչ տեղի էր ունենում հոռմայեցիների մոտ: Իսկ Հուստինիանոսը նրանց վրա ոչ մի դրամ չծախսելով, հոռմայեցիների երկրից վերացրեց հետախույզների անունն անգամ, որի պատճառով շատ սխալներ թույլ տրվեցին, և Հազիկան գրավվեց թշնամիների կողմից, որովհետև հոռմայեցիներն ամենեվին չդիտեին, թե պարսից արքան իր զորքով երկրի որ մասում է գտնվում...»: